

SAMENVATTING

1. Context, opdracht en aanpak

In de afgelopen jaren zijn steeds meer opleidingen in het Nederlands hoger onderwijs geheel of gedeeltelijk Engelstalig geworden. Deze ontwikkeling is het sterkst bij universiteiten, maar is ook te zien bij hogescholen. De toenemende Engelstaligheid van het hoger onderwijs heeft veel discussie losgemaakt. Sommigen zien vooral voordelen, bijvoorbeeld vanuit internationalisering en onderwijskwaliteit. Anderen maken zich zorgen, bijvoorbeeld over de kwaliteit van de kennisoverdracht of over nadelige culturele en maatschappelijke consequenties.

Tegen de achtergrond van deze discussie heeft de minister van OCW de KNAW gevraagd om een verkenning uit te voeren naar taalkeuze en taalbeleid in het Nederlandse hoger onderwijs in brede zin, toegespitst op de keuze tussen het Engels en het Nederlands. Daarbij gaat het er de minister niet om een discussie te voeren over 'de keuze voor Engels of Nederlands, maar een discussie over hoe we het beste uit beide werelden combineren en daar transparante keuzes in kunnen maken'. Om deze discussie te kunnen voeren, wil de minister een goede kennisbasis verkrijgen, waarbij zij ook wil weten welke randvoorwaarden moeten worden gesteld om de kwaliteit van het hoger onderwijs te waarborgen. De minister heeft daarnaast verzocht om aandacht te besteden aan de effecten van de toenemende Engelstaligheid in het hoger onderwijs op de beroepspraktijk, de doorstroming naar en binnen het hoger onderwijs, en op cultuur en maatschappij.

Gelet op de voor Nederland typerende situatie dat opleidingen vooral in het Engels en/of in het Nederlands worden aangeboden, en gelet op het verzoek van de minister, heeft de verkenningscommissie zich op die twee talen geconcentreerd. De verkenning

is gebaseerd op de beschikbare literatuur en rapporten over taalkeuze, taalbeleid en de effecten daarvan, op rapportages van de instellingen over hun taalbeleid en op gesprekken met betrokken organisaties, docenten en studenten.

2. Argumenten voor Nederlands en/of Engels in het hoger onderwijs

Uiteraard kunnen taalkeuzes sterk samenhangen met de aard en inhoud van de opleiding. De verkenningscommissie constateert dat de taalkeuze bij opleidingen in het hoger onderwijs daarnaast bepaald wordt door drie typen argumenten:

1. *Argumenten met betrekking tot internationalisering en onderwijskwaliteit:* Instellingen van hoger onderwijs opereren in een sterk internationale omgeving, waarbij studenten worden opgeleid tot wereldburgers en waarbij er sprake is van regelmatige internationale uitwisseling van studenten en staf. Deze internationale uitwisseling kan positief bijdragen aan diversiteit en daarmee aan de kwaliteit van het hoger onderwijs. De instellingen gaan er vanuit dat Engelstaligheid van de opleidingen noodzakelijk is om deze voordelen van internationalisering te kunnen bewerkstelligen.
2. *Argumenten met betrekking tot arbeidsmarkt en beroepenveld:* De vraag waar studenten na hun afstuderen terecht komen, bepaalt bij veel opleidingen de taalkeuze. Bij meer op het Nederlandse werkveld gerichte opleidingen ligt een keuze voor het Nederlands als onderwijstaal meer voor de hand, terwijl bij een sterk op de internationale beroepmarkt gerichte opleiding, meestal wordt gekozen voor het Engels.
3. *Bedrijfsmatige argumenten:* Instellingen van hoger onderwijs staan met elkaar in concurrentie en zoeken naar de beste manieren om goede studenten en staf aan zich te binden. Als binnen een bepaald veld veel opleidingen in het Engels worden aangeboden, is de prikkel voor de resterende opleidingen groot om dit ook te doen. Daarnaast kan de keuze voor Engelstaligheid zijn ingegeven door de wens om bepaalde opleidingen te behouden en/of de instroom op peil te houden of te vergroten; dat geldt bijvoorbeeld voor hbo-opleidingen in de grensregio's of voor studies die maar kleine aantallen studenten trekken. Ten slotte kunnen ook de Nederlandse bekostigingssystematiek en de internationaliseringsdoelstellingen invloed hebben op het taalbeleid van de instellingen van hoger onderwijs.

3. Effecten van taalkeuze en taalbeleid op het onderwijs en de kwaliteit daarvan

De verkenningscommissie ziet het belang en de relevantie van de hiervoor genoemde overwegingen en argumenten. Tegelijkertijd constateert zij dat zij niet altijd zijn gebaseerd op feitelijke gegevens. Bovendien bestaat er in de praktijk een grote diversiteit

als het gaat om taalkeuze en taalbeleid. De keuzes bij hogescholen kunnen – onder meer vanwege het andere, meer beroepsgerichte karakter van het daar geboden onderwijs – anders zijn dan die bij universiteiten, en bij bacheloropleidingen kunnen andere overwegingen spelen dan bij masteropleidingen. Ook kunnen taalkeuzes sterk samenhangen met de aard en inhoud van een opleiding. De verkenningscommissie constateert dat bij het vormgeven van taalbeleid niet altijd voldoende rekening wordt gehouden met deze diversiteit. Bovendien blijkt het in veel gevallen noodzakelijk om een veel zorgvuldiger en uitgebreider taalbeleid te ontwikkelen dan nu het geval is. Op basis van de verkregen gegevens merkt de verkenningscommissie het volgende op:

Taalkeuze en kwaliteit van het onderwijs

Instellingen noemen als voordeel van Engelstalig onderwijs dat dit instroom van buitenlandse studenten mogelijk maakt en dat daardoor een *international classroom* wordt bevorderd. De aanwezigheid van buitenlandse studenten en internationale staf kan volgens de instellingen positief bijdragen aan de kwaliteit van de opleiding. Ook in algemene zin lijkt Engelstalig onderwijs een reputatie te hebben gekregen als kwalitatief ‘beter’ of ‘moeilijker’ dan onderwijs in het Nederlands. Volgens de verkenningscommissie hoeft Engelstaligheid inderdaad niet ten koste te gaan van onderwijskwaliteit en kan het daaraan zelfs een positieve bijdrage leveren. Zij wijst er echter op dat er twee cruciale randvoorwaarden zijn om kwaliteitsbehoud of -vergroting waar te kunnen maken:

1. Essentieel voor het effectief kunnen aanbieden van een opleiding in het Engels is dat wordt geïnvesteerd in de inhoudelijke en didactische aspecten die samenhangen met de taalkeuze. Dit betekent dat veel meer nodig is dan het vereisen van een bepaald minimumniveau van taalbeheersing bij docenten en studenten en het aanbieden van taalcursussen. Er is behoefte aan zorgvuldige begeleiding en besluitvorming als ertoe wordt besloten om een opleiding, een programma of zelfs maar een vak in het Engels aan te bieden. Daarnaast is voor het bereiken van de gewenste kwaliteit een goede beheersing noodzakelijk van de onderwijstaal, zowel bij docenten als bij studenten. Bij de docenten gaat het daarbij niet alleen om een voldoende taalvaardigheidsniveau, maar ook om de didactische vaardigheid om goed onderwijs in een vreemde taal te geven. Dit betreft dan bijvoorbeeld het geven van voorbeelden die inspelen op de actualiteit of de belevingswereld van studenten, het rekening houden met taalvaardigheid bij de beoordeling van papers of tentamens en het trainen van taalvaardigheden bij de studenten.
2. Om optimaal te kunnen profiteren van de verrijking van het onderwijs door buitenlandse studenten en staf, moeten zowel studenten als staf beschikken over een voldoende aantal interculturele vaardigheden. Daarnaast moeten docenten vaardigheden ontwikkelen om effectief onderwijs te kunnen geven in een diverse en internationale omgeving.

Diversiteit van de arbeidsmarkt

Een vaak genoemd argument bij taalkeuze betreft de voorbereiding op de arbeidsmarkt. De veronderstelling daarbij is dat de arbeidsmarkt steeds internationaler wordt en dat daarom een bepaalde opleiding in het Engels moet worden aangeboden. In de praktijk blijkt de arbeidsmarkt voor afgestudeerden in het hoger onderwijs echter van een grote diversiteit te zijn. Soms is de beroepspraktijk inderdaad heel internationaal, maar in veel gevallen is die overwegend nationaal of sterk divers. Daardoor ligt het voor lang niet alle opleidingen voor de hand om ze (al dan niet volledig) aan te bieden in het Engels. Bovendien kan voor sommige beroepspraktijken een goede passieve beheersing van het Engels volstaan, terwijl in andere omgevingen afgestudeerden zich heel precies en op hoog niveau moeten kunnen uitdrukken in het Engels en het Nederlands. De verkenningscommissie constateert dat in de praktijk niet altijd genoeg rekening wordt gehouden met deze diversiteit en de daarbij behorende noodzaak tot differentiatie, zowel in de taalkeuze als in het beleid dat gericht is op het ontwikkelen van taalvaardigheden.

Nederlandse taalvaardigheid

Veel instellingen van hoger onderwijs gaan ervan uit dat er in Engelstalige opleidingen geen noodzaak bestaat om aandacht te besteden aan de ontwikkeling van Nederlandse taalvaardigheden. Voor een goede voorbereiding op de beroepspraktijk blijkt het in veel gevallen echter wel degelijk nodig te zijn om Nederlandse taalvaardigheden te trainen. Voor buitenlandse afgestudeerden en hun integratie in de Nederlandse samenleving is het bovendien van belang dat zij beschikken over een voldoende beheersing van de Nederlandse taal, zowel vakinhoudelijk als informeel. Dit bevordert hun blijfkans, wat gunstig is voor de Nederlandse samenleving en economie.

Voertaal en medezeggenschap

De internationalisering en het toenemende aanbod van Engelstalige opleidingen heeft de nodige consequenties voor de voertaal binnen instellingen van hoger onderwijs. Met name zijn er lastige discussies over de voertaal in bestuursvergaderingen, bij medezeggenschap en op de werkvloer. Bij medezeggenschap kan de keuze voor het Engels leiden tot uitsluiting van groepen die deze taal minder goed beheersen; vaak is dat het ondersteunend en beheerspersoneel. Een keuze voor het Nederlands leidt dan weer tot moeizame participatie van buitenlandse studenten en staf. De verkenningscommissie acht het van belang dat instellingen hiervoor een oplossing kiezen die leidt tot zo goed mogelijke participatie van alle groepen. Daarbij wijst zij in het bijzonder op de mogelijkheid van zogenaamd 'parallel' taalgebruik. Daarbij kunnen deelnemers aan een discussie Nederlands of Engels spreken, al naar gelang hun eigen capaciteiten

en wensen. Ze mogen er dan van uitgaan dat de andere deelnemers kunnen begrijpen wat ze zeggen en dat ze in staat zijn schriftelijke teksten in de andere taal te begrijpen. Een tweede optie is ervoor te zorgen dat alle groepen de voertaal goed genoeg beheersen om actief te kunnen participeren in de beleids- en besluitvorming, bijvoorbeeld door hun intensieve taaltraining aan te bieden. Een derde oplossing is te voorzien in Engelse en Nederlandse vertalingen van de voorliggende stukken en in goede vertalingen of vertalende samenvattingen van het gezegde tijdens vergaderingen en bijeenkomsten. Welke van deze drie mogelijkheden wordt gekozen, is aan de instellingen.

4. Maatschappelijke en culturele invloed en gevolgen van taalkeuze en taalbeleid

De verkenningscommissie heeft niet veel duidelijkheid kunnen verkrijgen over de invloed en gevolgen van de toename van Engelstalige opleidingen op de doorstroming van het voortgezet en middelbaar onderwijs naar het hoger onderwijs en binnen het hoger onderwijs als zodanig (bijvoorbeeld van bachelor naar master). Het enige dat duidelijk is, is dat tweetalig voortgezet onderwijs voor een significant betere voorbereiding zorgt op Engelstalig hoger onderwijs dan eentalig onderwijs. Nader onderzoek naar deze doorstromingsvragen is volgens de commissie nodig.

Engelstalig onderwijs lijkt een overwegend negatieve invloed te hebben op studenten met een migratieachtergrond en studenten die afkomstig uit achtergestelde milieus. Ook hier is echter maar weinig bekend over causaliteit en over de effecten van bepaalde taalbeleidskeuzes en is verder onderzoek aangewezen.

De toenemende Engelstaligheid van het hoger onderwijs leidt ertoe dat het gebruik van het Nederlands als wetenschapstaal afneemt. De commissie ziet daarin risico's voor de aansluiting van de wetenschap bij de Nederlandse samenleving en voor de vertaling van wetenschappelijke resultaten naar de samenleving. Nader onderzoek is volgens de commissie gewenst naar de mate waarin de toenemende Engelstaligheid van het hoger onderwijs invloed heeft op het gebruik van het Nederlands als taal in de samenleving en de cultuur.

5. Aandachtspunten

Aansluitend bij de bovenstaande opmerkingen formuleert de verkenningscommissie de volgende aandachtspunten voor het maken van taalkeuzes en het ontwikkelen van taalbeleid in het hoger onderwijs:

- De keuze voor onderwijstaal moet bewust worden gemaakt en mag geen automatisme zijn. Differentiatie moet vooropstaan. Dit betekent dat voor iedere

afzonderlijke opleiding taal(beleids)keuzes moeten worden gemaakt die zijn toegesneden op de opleiding. Voor iedere opleiding en voor ieder programma moet daarbij op inhoudelijke gronden en op basis van feitelijke gegevens worden gemotiveerd waarom een bepaalde onderwijstaal wenselijk is en waarom wordt gekozen voor een bepaald scenario om die doelstellingen te bereiken (bijvoorbeeld een volledig Engelstalige opleiding, een volledig Nederlandstalige opleiding, of meer gedifferentieerd; de scenario's zijn weergegeven in hoofdstuk 6 van deze verkenning). Bij deze keuze moet rekening worden gehouden met de specifieke doelstellingen van de opleiding en de mate waarin de volgende argumenten relevant zijn: internationale mobiliteit, inhoud en kwaliteit van het onderwijs, doorstroming, academische vorming, en voorbereiding op de (diverse) arbeidsmarkt (waaronder ook werk in de wetenschap).

- De manier waarop het taalbeleid binnen instellingen wordt vormgegeven, is mede afhankelijk van de institutionele inrichting van een instelling (bijvoorbeeld meer centraal of meer decentraal). In het algemeen is het wenselijk dat de koers voor het meer algemene taalbeleid wordt uitgestippeld op instellingsniveau. De keuze voor onderwijstaal moet daarentegen allereerst op opleidings-/programmaniveau worden gemaakt. Daar is immers de meeste kennis aanwezig over onder meer de eigen aard en inhoud van de opleiding, het te gebruiken onderwijsmateriaal en het relevante beroepenveld. Voor zover relevant gelet op de institutionele inrichting van een instelling, moeten opleidingsspecifieke keuzes worden gemaakt in goed overleg met de instelling.
- Bij de keuze voor het Engels als onderwijstaal moet terdege rekening worden gehouden met de baten en kosten, de mogelijkheden en risico's, en de voor- en nadelen daarvan. Daarbij gaat het zowel om 'harde' baten en kosten (zoals verhoging van de instroom, maar ook kosten van taaltraining of vertaling van onderwijs- en examenreglementen) als om 'zachtere' baten en kosten (zoals een internationale en diverse omgeving en toegang tot de internationale arbeidsmarkt, maar ook het gegeven dat geen Nederlands materiaal meer kan worden gebruikt en er discussies kunnen ontstaan rondom de taal van bestuur en inspraak).
- De keuze voor een onderwijstaal moet goed worden ingebed in ondersteunend taal- en internationaliseringsbeleid dat op instellingsniveau wordt vormgegeven. Dit beleid moet zich richten op:
 - de didactische kanten van het geven van onderwijs in een andere dan de eigen taal;
 - het scheppen van voorwaarden voor een goed functionerende *international classroom* door gericht te investeren in integratie van buitenlandse studenten en contacten met Nederlandse studenten, in interculturele vaardigheden voor zowel studenten als docenten, en in didactische vaardigheden voor docenten;

- een zodanig taalgebruik op de werkvloer, in de bestuurskamers en bij medezeggenschap dat alle betrokkenen effectief kunnen participeren;
- de verschillende voor de opleiding vereiste taalvaardigheden bij studenten en docenten en de wijze waarop die optimaal kunnen worden ontwikkeld (zowel in het Engels als in het Nederlands);
- de manier waarop wordt gezorgd voor beoordeling en feedback bij tentamens en schriftelijke stukken die in een andere taal dan de eigen taal zijn geschreven;
- didactische evaluatie en peer-review van inhoud en kwaliteit van het onderwijs (binnen de opleiding of instelling), zonder dat dit leidt tot verdere bureaucratisering of het werken met ‘afvinklijstjes’.

In hoofdstuk 6 wordt op basis van deze algemene aandachtspunten een aantal meer specifieke en concrete aanbevelingen gedaan.